

Diagnostická síla jazyka

(přednáška při udělení čestného doktorátu na Katolické univerzitě v Ružomberku, 23.9.2026)

Petr Piňha

Magnifici, Spectabiles, Honorabilesque,
boni homini, amici,

je pochopitelné, že prvním, co musím udělat, je poděkovat Jeho Magnificenci, doc. Demkovi a vědecké radě zdejší katolické univerzity za udělení čestného doktorátu. Vaše univerzita nerozlišuje tento titul podle oborů. Přesto ho přijímám jako doktorát teologie, protože páteří vašeho odůvodnění jsou právě mé přínosy pro tuto disciplínu. Teologii jsem nestudoval a bylo s podivem, že jsem do této disciplíny něčím přispěl. O tomto doktorském titulu jsem léta *snil* a toužil po něm. Řekl jsem snil, a mohu proto říct, že procitnutí je nádherné.

Druhé, za co vám musím poděkovat, ale zároveň vám k tomu i pogratulovat, je skutečnost, že jste rozhodli *všemi hlasy*, jak jsem byl informován. Byl by zázrak, kdyby mezi vámi nebyli moji názoroví odpůrci. Ti všichni zodpověděli otázku, zda jsem hoden daného ocenění, kladně. Názorové spory v takto položené otázce považovali za irelevantní. Takový přístup bychom sotva v dnešním světě našli, protože nestrannost a pokora vítězů téměř vymizely.

A než přistoupím k vlastní přednášce, musím se omluvit, že budu mluvit česky. Slovensky umím snad obstojně, ale nechci vás urážet různými a často komickými chybami. Děkuji. A nyní přejdu k vlastnímu tématu.

Téma své přednášky jsem zvolil z mé základní disciplíny, tedy z jazykovědy, a budu hovořit o *Diagnostické síle jazyka*, což je téma vždy aktuální a zároveň i velmi potřebné, protože umožňuje zjišťovat právě danou situaci společnosti. Následně pak můžeme čelit nebezpečím, která nás ohrožují.

Na samém začátku třicátých let se proslavil židovský německý lingvista Leo Spitzel (1887-1960), který jazykovým rozbořem změn v němčině předpověděl nástup i charakter hitlerovské nacistické diktatury. Naštěstí se mu podařilo včas odejít.

Od té doby, pokud vím, se nikdo takovou analýzou nezabýval. Někdy na počátku 90. let minulého století jsem použil takový rozbor pro popis jazyka komunistické diktatury. Upozornil jsem na takové jevy, jako bylo vyjadřování národnosti při rozhlasových reportážích z hokejových zápasů. Běžně se říkalo

*Švédové, Poláci, Kanadáni atd., naši hoši, zcela okrajově Čechoslováci a **sovětští reprezentanti**, nikdy Rusové nebo Sověti.* O čem to vypovídalo? Že jsou zcela nelišné národnosti, citově přijímaní naši hráči a nedotknutelně nadřazení hráči vládnoucí mocnosti. Velmi podobný význam měl posun slova *rezervy*. Mluvílo se o tom, že máme *rezervy v útoku, v obraně, v koncovkách*. Ve všem úspěšný režim nemohl přece mít *slabiny*. Do třetice uvedu, jak byl představován Gustáv Husák. Říkalo se: *Předseda ÚV KSČ a prezident republiky, soudruh Gustav Husák*. Nikdy jinak. Co to říkalo? Předně, že tu vládla komunistická strana, nikoli nějaký právní subjekt. Byly dokonce pomíjeny i formální jiné politické strany ve vládě. Za druhé, že v době normalizace vládně slovenský prezident, na což ukazovala česká podoba jména, zvláště proto, že tak byl označován i Slováci, kteří mluvili slovensky. Konečně to vyjadřovalo i pohrdání vzdělaností, neboť nikdy nebyl uváděn jeho titul, na rozdíl od Prof. T. G. Masaryka, Dr. E. Beneše a Dr. E. Háchy, ale ve shodě s K. Gottwaldem a A. Zápotockým, kteří žádný titul neměli. Akademický titul byl zastíněn nejvyšším titulem *soudruh*. Na věci nic nemění, že na oficiálních portrétech na úradech, ve školách atd. byl uváděn jen jako *prezident* a s titulem. Zajímavé je, že polistopadoví prezidenti se k titulům nevrátili. V. Havel žádný neměl. Oba následující V. Havlem pohrdali mimo jiné i proto. Co to tedy odhaluje? Na jedné straně je to vliv anglického úzu. Na druhé, a to je závažnější, je, že máme velké množství profesorů a docentů atd., že došlo k takové inflaci, že tituly ztratily výpovědní hodnotu. Tu by jim mohlo do jisté míry vrátit uvádění data získání. Můj titul by zněl Prof. (1992) PhDr. (1968). Vcelku nosné oproti Prof. (2024) RNDr. (2021).

Podívejme se, jak pod drobnohledem takové analýzy dopadne naše současná společnost. Prvním, velmi výmluvným rysem současných mluvčích je ubohost jejich slovníku. Budeme se zabývat posuny ve významu slov, výpůjčkami a gramatikou. Terminologická hypertrofie umožňuje předstírat vědu tím, že se staré poznatky vlastně jen přeloží do nové terminologie, čímž se pak otevírá nové pole bádání, kterým je srovnávací terminografie oborů v podstatě obsahově vyčerpaných. Markantním případem je pedagogika.

Nová pojmenování jsou nutná z důvodu pokroku vědy a vývoje společnosti, které jsou dnes překotné. Domácí jazyk jen zčásti kryje jejich potřebu z vlastní slovní zásoby a slovtvorby. Vždy docházelo také k přejímkám. Ty přicházejí pochopitelně ze silového pole, které je pramenem změn. V oblasti vědy je např. známá penetrace bankovních termínů a slov z italštiny do téměř všech evropských jazyků. Dnes jde o vlnu anglicismů, čemuž neodolaly ani silně

rezistentní němčina či téměř xenofobní francouzština. My jsme sice vymysleli světovou raritu slova *zavináč*, ale jinak jsme se výpůjčkám nijak nevzepřeli.

Samostatnou kapitolou jsou pozdravy. Velmi často slýcháme pozdravení *Dobrej*. Nevíme však, o co dobrého jde, o *den*, *oběd* nebo *pohřeb*? Podobně ve večerním *Dobrou* může jít o *noc* stejně jako o *rakev* či *nemoc*. Ranní pozdrav pozdravem vůbec není. Je to sdělení *Ano, všiml jsem si vás*. Přímo komická je forma rozloučení *Mějte se, naschle*. *Naschle* je adverbium od *naschlý*. Že bych byl nadšen z přání, abych usychal, to ani ve svých téměř devadesáti letech nemohu říct. Myslím, že situace ve slovenštině je stejná. Při loučení slýcháme převážně *Dovi*. U mne, Čecha, to navozuje význam *Kdo ví?* se silným nádechem, že mluvčí si setkání nepřeje.

Za významné považuji také to, že si lidé přejí *hezký, pěkný den* daleko častěji, než *dobrý den*. Co to říká? Že naší touhou je příjemný den s krásným počasím bez vážnějších povinností. To kontrastuje s *dobrým dnem*, jenž přináší dobré pracovní výsledky, vyrovnaná jednání a vyústí do příjemně stráveného večera. Ukazuje to, že na úkor poctivých pracovníků narůstají řady požívačných lenochů parazitujících na práci druhých.

Suma sumárum z toho plyne, že jsou si (i nejbližší!) lidé zcela lhostejní, což se projevuje i v jednání. Neúcta k životu člověka se projevuje ošklivě. Když se topí člověk, nikoho to pomalu nezajímá, ale když se topí malý zajíček, jsou toho týden plné noviny. Konečně o tomtéž svědčí i současná forma děkování: *Dík a Dík moc*. Přijde mi to jako *bobek a víc bobků*.

Nový životní styl je po roce 1989 přijímán jako osvobozující. Nejde o zastydlé obrozenství ani xenofobní staromilnost, když upozorním, že s národní komunitou a jejím sebevědomím není něco v pořádku, když se začnou nabízet a kupovat *páje* a *mufiny*, restaurace nabízejí uspořádání eventů a weddingů, když zmizí *sedláci* a nastoupí *farmáři*. Otázka, zda současná česká společnost není nekriticky poddajná nebolestnému, ale vposledku zotročujícímu vlivu ekonomicko-byrokratických nadnárodních center, je oprávněná.

Mění se také gramatika. Pravidlo o významu nominativu a instrumentálu ve jmenném přísudku se sponou, které říká, že nominativ označuje vlastnost trvalou a danou, instrumentál vlastnost nabytou a přechodnou, není respektováno. Neslyšíme ještě, že *bratranec je hlupákem*, jako by to bylo zaměstnání, které časem změní, ale napořád slýcháme, že *něco je pravdou*

nebo *faktem*. Nejde o logický nesmysl. Jazyk vynese na povrch, že mluvčí si s fakty i pravdou dělají, co chtějí. Dopoledne *bylo pravdou* A, protože *nebylo faktem* B. Odpoledne je to opačně.

Dílčí příznaky ve svém souhrnu ukazují, že současná společnost je vážně nemocná. Z jedinců takto jazykově charakterizovaných lze těžko vytvářet soudržné společenství. Společnost je ohrožena iluzemi a nadbytkem, sníženým ekonomickým a intelektuálním výkonem. Je ohrožena i co do své svobody. Možnost masové manipulace je zvýšená. V České republice se dnes nemluví jazykem demokracie, ale jazykem mocensky nezformované diktatury.

Dixi.